

Egy senkiházi tragédiája

Esterházy Péter: Javított kiadás

Az író – önkéntelenül vagy tudatosan – mindig megvizsgálja lelkiismeretét, mielőtt kezébe veszi a tollat. Eppen mint pap és hívő teszi az oltáriszentség illesztése előtt, mert az írónak az írás a mise: bűnbánat és gyónás, dicsőítés és áldozás egyszerre. Írni egyet jelent (legalábbis homoiusioni egységben) a szentségek vételével, ez az egyetlen életforma, amelyben szentségi életet élhet. A fehér papírlapról Krisztus turini arcma néz fel rá, a szeme közé kell róni minden egyes sort.

Az író tükör, de nem földi, hanem égi foncsorozású. A valóságot nem valósággal kell ábrázolnia, csak valóságosan. Egyszerre kell hűnek lenni földhöz és éghez, vagyis a valósághoz és az igazsághoz.

Az idei könyvhétre – egy hónapra profin előre időzítve, hogy jól felkapják – Esterházy írói tükrében új kép jelent meg. Van is akkora hírverés körülötte, mintha Hitler bűnbánó naplóját találták volna meg (Sztalinét vagy Kádárét nem, azokra a bűnőkre nem olyan érzékenyek a fiúk).

Miről van szó? Esterházy baráti összeköttetés segítségével hozzájut apja történeti hivatalbeli anyagaihoz. Kiderül, hogy Esterházy Mátyás ügynök, besúgó volt. A rokonait, hozzájuk családi szálakkal kötődő arisztokratákat figyelte meg, jelentette gondolataikat, tetteiket a kommunista politikai rendőrségnek. Igen aktívan. Évtizedeken át sok embert táncoltattak meg jelentései nyomán. Az író megkapja a kézírásos dokumentumokat, és összedől benne a világ annál inkább, mert épp akkoriban fejezte be előző munkáját, amelyben dicső emléket állít családjának, leginkább a szeretett apának.

Ez bizony szörnyű csapás. Meglehet nagyobb, mint saját árulásaink felismerése. Szüleinkkel szemben tehetetlenek vagyunk, olyan kiszolgáltatottak, mint egynapos korunkban. Az általuk elkövetett árulással szemben védtelenek vagyunk. Gyermeink bizalmát elárulni olyan, mintha az Isten a teremtményét hagyná cserben (azért is adta a fiát éretünk, hogy a legnagyobb biztosítékkal nyugtasson meg minket: ő sosem hagy el). A szülő árulása tehát ezen az isteni eredetű bizonyosságon ejt foltot, a leghitványabb materialistában is meglévő bizonyossághitét rombolja le.

Mit tehet ilyenkor az ember? Teljes bizonyossággal nem tudhatom, hál' istennek; Esterházy mindenestre megírja a *Harmonia coelestis* javított kiadását. Kommentárjaival, elmélkedéseivel megtűzdelve közlésezi apja jelentéseit.

Te is ezt tennéd, nyájas olvasó? Első ösztönös rándulásod volt a helyes, a morális válasz: nem.

Mindig érdekelt, kellő viszolygás mellett, hogy miféle szubkultúra az, amelynek Esterházy is illusztris tagja. Miféle reflexek, hagyományok mozgatják, miért ad minden problémára az enyémtől oly gyökeresen különböző választ?

Márai zseniális meghatározása szerint a kultúra: reflex. Esterházy szubkultúrája, a zsidó-liberális rétegkultúra: „far finta”, úgy tesz, mintha-kultúra. Többet olvas, többet jár színházba, koncertre, mihon és arányérzék nélkül veti oda magát minden újnak, ír, fest, alkot, úriembernek nevezi a finomabbját maga közül: és a dolog mégsem működik. Valahogy nem áll össze a kép, nem lesz zseniális az opus. A frissen fejt tej is azonnal megsavanyodik szájukban, a zsaketten meg látszik, hogy a handlé batyujából húzták elő, és a váll sem katonás, amely tartja. Inkább púpos.

Sosem értettem, hogy egy Esterházyt mi vonzhat az Eörsik, Konrádok, Kertész Imrék világába (hogy mi tartja ott, azt tudom). Lázas a fajtám ellen? Hát legyen, de az írói ízlés miért nem érzi meg a talmit?

Hogy ezek fontos kérdések, maga Esterházy ismeri el, amikor arra hivatkozik: ősi, jó magyar vérem, piarista neveltetésem... Ámbár rebesgetnek olyat is, hogy az ősi vérbe becsöppenés van, és ha igaz, akkor minden a helyére kerül.

Ez a szubkultúra komoly identitászavarokat és ezt kompenzálódó extrán fejlett családi és múltbeli tudatosságot mutat fel. Vagy nagyon zsidó, vagy nagyon „nem számít, ki honnan való, lényeg, hogy jó ember legyen” – elvekkal rendelkeznek, de ha antiszemiták, azt is túllihegik. Apa- és anyakomplexusuk gyakori, és erős az a késztetésük, hogy ezt okvetlenül megosszák velünk (pl. Vámos Miklós könyvei). Talán ettől remélik befogadtatásukat, idegen világuk miénkbe olvadását? De Esterházynek ilyen jellegű gondjai nem lehetnek, az arisztokrata származást mindig majd kipukkadó álszerénységgel emlegeti (ami egyébként nem az igazi, ha viselője nem szolgál rá a kitüntetésre: noblesse oblige). Az apja vélhetően egyszerűbben leszámolt a nemesi gyökerekkel, letette az ebből fakadó köteleességeket, hívatta az őszerezt és eladta a szalonkabátot, mert akkoriban végképp nem járt semmi előnnyel az úri származás viselése.

A csapás, a szembesülés az árulással mégis szörnyű, különösképp egy író számára, akinek erkölcsében van eleganciája (vendégszöveg!), és az etika világában mélyebbre kell tudni merülnie, mint az egyszeri olvasónak. Ő a mélység vándora (olvas-tad, Péter?), viszi magával az olvasót, és vigyáz, hogy a gyakorlatlanabb bele ne fulladjon. Az író hivatásszerű homo moralis. Mifelénk kiváltképp.

A könyv megírtsága első osztályú. Profi munka. Olvasás közben fojtogatja torkunkat a szájalom; és a megkönnyebbülés, hogy nem a mi apánk kézírását, azt a gyönyörűt kell olvasnunk, még repesőbbé teszi lelkünket. Meg aztán a sors iróniája is szíven üt. Lám, Esterházy mintha ezért vagdosta egész életében a vendégszövegeket, hogyha eljön az ideje, meglegyen a kellő gyakorlata apja jelentéseinek feldolgozásában. Erre mondják, hogy Isten nem ver bottal? A „szövegeregény” nevű erőltetés (Esterházy műfaja) csúfondáros volt olvasójával: na, te bunkó, felismered-e, mi honnan van; és ez a hozzáállás nem a homo moralis írói alapgesztusa.

A szöveg most visszaütött. Ebből szerkessz szövegeregényt!

* * *

Az imént azt írtam volna, hogy profi munka a kidolgozás? Igaz, ha csak annak az érzelmi megindultságnak az ábrázolását figyeljük, amely minden embert elfog, ha árulás gyalázatával szembesül. Helyénvaló a könny és a káromkodás, a fájdalmat elviselhetőbbé tevő, távolságot teremtő gúny és a póre szenvedés. De van-e több a regényben? Van-e mélyebb értelme a szenvedésnek, annak a másik, magánemberi gyalázatnak, hogy apja szegyenét kiteszi közszemlére ország-világnak?

Másodszori olvasáskor már azt keressük, mit tanulhatunk Esterházytól, mennyivel értjük jobban a világot leckéje által. Keressük, de nem találjuk. Esterházy szerint műveinek a nemzeti önvizsgálat igényét kéne fölvetnie, „a történelmi felelősség nem elvont, hanem személyes. De Magyarországot mindez nem érdekli, nem érdekli a holokauszt, családi történeteink szerint mindig mindenki mentette a zsidókat és emberségesen bánt a cigányokkal és így tovább. De ebből nem jön ki az ország története. Ez, ha maradéktalanul igaz volna is, nem az, hazugságot eredményezne”.

Az még hagyján, hogy a kommunista besúgó tettei az értékelés első félmondatában máris zsidó holokausztá lényegülnek, hogy nemzeti vádirattá válhassanak. A háritás igazán érthető emberi gesztus ebben a helyzetben. A fő baj az, hogy hamis nótát húz fülünkbe, miközben azt érezteti, hogy ha soha máskor, de most véren vett joga a szóolás. Az lett volna, de eljátszotta. Hisz úgyis csak játszott egész éle-

tében (kivágós-rakosgatóst), és ilyen hirtelen nem lehet felnőni.

Árulás a hatszázezres zsidózásra kanyarítani a szót (hisz már a szám se stimmel). Egy fizikailag tönkretett, szellemileg megtaposott nemzettől nem lehet számon kérni erkölcsi állásfoglalásokat: a fuldoklótól is hiába kéred, hogy a más bajával törőd-jék. Szellemi árulás, mert kevés is, gyenge is, hamis is a Júdás-történet analízise, de ha neki van igaza, és „lét és árulás, élet és kiszolgáltatás összetartozik”, akkor múltjuk el már egyszer az örök holokauszt-szemrehányás is. Júdás nem csak továbbadta, amit látott-hallott (éppen mint a többi apostol), hanem elárulta a felismert igazságot. Bár Jeruzsálemben a virágvasárnapi diadalmas bevonulás óta mindenki ismerhette Jézust, és azt is tudhatták, hogy melyik kertben telepedett le övével, egynek közülük ki kellett szolgáltatnia őt, hogy a világ hozzáférjen. Nem az számít, hogy fizikailag szükség volt-e árulásra, hanem hogy megtette. Szabad akaratából.

Azért talál egy igazi árulót is Esterházy, igaz, finoman utal rá, csak kérdőjellel. „Isten vajon nem áruló-e? (Auschwitz)”

Az író-gróf hívő katolikus. Én nem lennék az, ha ezt kétségbe vonnám. A kétkedés joga is megilleti, a tévedése is. Ez a mondat mégis árulás, ezt még Auschwitz kedvéért sem lehet leírni (pedig azért életünket és vérünket!). Isten az egyetlen létező a világon, amely nem válhat árulóvá. Erről szól a Biblia, Jób könyve, az özönvíz utáni szivárvány és mindenekfelett a Fiú áldozata. Ez dogma. Kétségbe vonni nietzschei ördögösség. Csakhogy minden vásárnap eljön az áldozás pillanata, az örök útválasztásé. Hol találja Esterházyt?

Szírénhangon szól a következő elmélkedés is, amely az árulót és a hermeneutát (görögül: továbbadót) hermeneutikailag összemossa. Nem vesz tudomást a két szó nyilvánvaló morális tartalmi különbségéről: pedig különbséget tenni, ez az írástudó feladata és felelőssége. Szerinte a spicli is hermeneuta. „Akit értelmezünk, azt kiszolgáltatjuk”. Ezzel a szellemi gesztussal viszont magát az értelmezést árulja el. Az értelmezés értelmét, vagyis az írást magát. Nem ez a szándék vezette a szövegeregény textusvagdosó játékkollóját is? Márpedig ez az írástudó igazi árulása. Hja, a vér szava?!

De menjünk tovább. „Eddig az átpolitizált aljasság nehezen tudott fogást találni rajtam – piarista diák, négy gyerek apja, jó, tiszta, régi magyar vérem –, mehetnek a fenébe korpára hatfelé malacnak” – jelenti ki szerzőnk. Különös szavak. Jó magyar véret emlegeti az, akitől eddig azt tanultuk, hogyan gondoljuk magyarunkat, ezt a furcsa állatfajtát, miközben szívbeli jó barátai a szeplőtelen fogantatás teológiai rejtelmait verses formában népszerűsítették a köz számára.

(Petri: Zakatol a szent család...) Jóindulattal is csak azt tudjuk kérdezni: mikor tetszett hamisan énekelni? Akkor vagy most? Az író, aki utolsó lehetével is intertextuálisnak tartja magát, vajon csak „ontológiai derűjéből” kifolyólag borzolta a magyar szőrt, vagy a mostani jó magyar vér lilább (kék meg piros) a kelleténél? Vajon meddig lehet játszani az írás természetével anélkül, hogy az intertextusból kiesnék az alkotó?

S ha itt tartunk, azt is nehéz elhinni, hogy a kommunista éra felkapott írójának meg sem fordult a fejében, hogy miért olyan elsöprő a sikere. Mindenki szívesen elhiszi magáról, hogy zsenialitása előtt még egy Aczél és Kardos György is meghajol, de mégsem volt semmi gyanús a nagy ünneplésben? Majd éppen őt nem priorálják? Hiszen Esterházy irodalmi munkássága minden ízében hozzájuk kötődik: ellenükben lett izgalmas olvasmány, sorok közt utalásos (és ezért fakul is erősen), stílári forradalmár, arisztokrataszármazék a bolsevik irodalomban. Aczél észrevette, hogy a szocialista realizmus nem megy tovább, a népi írók mindig is bűdösek voltak, nem kellett. Kerestek valami sterilt, dekonstruktív, mintha-irodalmat. Esterházy kapóra jött. Von Haus aus különösen. De meg is felelt a feladatnak!

Történelmi párhuzamot, mutatis mutandis egyet találtam. *Asbóth János*, a múlt század kitűnő írója,

emelkedett erkölcsiségű közéleti férfiú volt, a konzervatív magyar úr mintaképe. Következtesen harcolt minden erkölcstelenséggel, s ehhez különös erőt adott neki, hogy édesapja, *Asbóth Lajos* a szabadságharc legendás honvéd ezredese volt.

Az író halála után nem sokkal megnyílt a bécsi levéltár 48-as anyaga, és kiderült, hogy *Asbóth* ezredes osztrák spicli volt, leleplezett egy szervezkedést, amelynek ő volt beépült vezetője, és amely a szabadságharc folytatását készítette elő. Lelkén szárad az egyik szervező, Sebess Emil börtönbeli halála is.

Asbóth Jánoshoz kegyelmes volt az Isten, nem érte meg a gyalázatot. Bizonyára így jutalmazta meg becsületes életéért.

Esterházyt viszont életben hagyta. Amikor a dossziékat kézhez kapta, a *Harmonia coelestis*, apja becsületes életéről írt regénye még csak kefelevonatban volt meg. Módjában lett volna leállítani a nyomtatását. Nem tette. Két évig fürdött a dicsőségben, élvezte a magas példányszámú sikert, dedikált a könyvhéten, külföldi meghívásokat, a fordítással járó tetemes jogdíjat, előadókörutakat fogadott el. Közben – belül – szenvedett.

A *Javított kiadás* még magasabb példányszámra és jogdíjra számíthat. Az *Esterházy* név jól jövedelmez.

Vasvári Erika

MEGJELENT

Szabó Dezső

Új magyar ideológia felé

című műve!

Közel nyolcvan évvel ezelőtt született ez a hatalmas tanulmány, de könyv alakban most jelenik meg először. 1923 első napjaiban kezdte írni *Szabó Dezső*, és hét, egymást követő folytatásban publikálta saját folyóirataiban.

Ezek a folyóiratok ma már elérhetetlenek, legnagyobb közgyűjteményeinkben, ha találhatók belőlük szórványpéldány, így maga a grandiózus társadalmi elemzés is lassan kikopott a politikai és irodalmi köztudatból.

Aki meg akar ismerkedni *Szabó Dezső* társadalomfilozófiájával, nem kerülheti meg ezt a könyvet, amelyet maga a nagy író is örömmel venne kézbe, hiszen ebben a formájában, önálló kötetként sohasem láthatta ő sem.

Ára: 500 Ft

Kapható terjesztőinknél és a Magyar Fórum kiadóhivatalában.